

הרב דוב בערל וויין

במסילה נעלה דרשות על פרשיות השבוע

כרך א: בראשית-שמות

עורך: הראל כהן

תוכן העניינים

הקדמה..... יג

ספר בראשית

בראשית

3 ויביאָה אל האדם (ב, כב)
7 וידעו כי עירומים הם (ג, ז)
11 הוחל לקרוא בשם ד' (ד, כו)
15 זה ספר תולדות אדם (ה, א)
19 זה ספר תולדות (תכונות ה)אדם (ה, א)

נח

23 תמים היה בדורותיו (ו, ט)
27 המה וכל החיה למינה (ז, יד)
31 את קשתי נתתי בענן (ט, יג)
35 ויחל נח (ט, כ)
39 ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים (יא, א)

לך לך

- 43..... בך חותמין (פסחים קיז):
47..... והכנעני אז בארץ (יב, ו)
51..... אמרי נא אחותי את (יב, יג).
55..... אם הימין ואשמאילה (יג, ט)
59..... ויבוא הפליט (יד, יג)

וירא

- 63..... גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה
67..... אבימלך ופיכול שר צבאו (כא, כב-לד)
71..... ויקרא אליו מלאך ד' מן השמים (כב, יא)
75..... איל אחר נאחז בסבך (כב, יג)
79..... אחרי הדברים האלה ויוגד לאברהם (כב, כ)

חיי שרה

- 83..... ויבוא אברהם לספור לשרה ולבכותה (כג, ב)
87..... עפרון ועפרן
91..... אברהם ואליעזר
95..... ויבאה האהלה שרה אמו (כד, סז)
99..... ולבני הפילגשים ... נתן אברהם מתנות (כה, ו)

תולדות

- 103..... ואלה תולדות יצחק בן אברהם (כה, יט)
107..... אם כן למה זה אנכי (כה, כב)
111..... אנוכי עשו בכורך (כז, יט)
115..... ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ד' (כז, כז)
119..... ויצעק צעקה גדולה ומרה (כז, לד)

ויצא

- 123..... צדיק בעיר – זיוה והדרה (בראשית רבה סח, ו)
127..... ויחלום – שני החלומות
131..... לבן הארמי
135..... והחליף את משכורתי (לא, ז)
141..... מחניים (לב, ג)

וישלח

- 145..... מלאכים (לב, ד)
149..... ואני אתנהלה לאיטי (לג, יד)
153..... ויחן את פני העיר (לג, יח)
157..... הכזונה יעשה את אחותנו (לד, לא)
161..... אלה אלופי אדום (לו, מג)

וישב

- 165..... ביקש יעקב בשלווה (בראשית רבה פד, ג)
169..... וימצאהו איש (לז, טו)
173..... הנה בעל החלומות (לז, יט)
177..... יהודה ותמר
181..... ויצא החוצה (לט, יב)

מקץ

- 185..... מקץ שנתיים ימים
189..... ויכר יוסף את אחיו, והם לא הכירוהו (מב, ח)
193..... אבל אשמים אנחנו (מב, כא)
197..... וגם הנה באמתחתי (מב, כח)
201..... כי נחש ינחש איש אשר כמוני (מד, טו)

ויגש

- 205..... יוסף ויהודה
209..... יוסף בוכה
213..... העוד אבי חי (מה, ג)
217..... במראות הלילה (מו, ב)
221..... יוכבד נולדה בין החומות (סוטה יב.)

ויחי

- 225..... שבע עשרה שנה (מז, כח)
229..... אפרים ומנשה
233..... יהודה אתה יודוך אחיך (מט, ח)
237..... לו ישטמנו יוסף (נ, טו)
241..... אתם חשבתם עלי רעה (נ, כ)

ספר שמות

שמות

- 247..... ויקם מלך חדש (א, ח)
251..... והנה נער בוכה (ב, ו)
255..... שמו של משה
259..... אלהי העבריים נקרה עלינו (ג, יח)
263..... למה הרעותה לעם הזה למה זה שלחתני (ה, כב)
267..... הן בני ישראל לא שמעו אלי (ו, יב)

וארא

- 271..... ויצוום אל בני ישראל ואל פרעה (ו, יג)
275..... ויחזק לב פרעה (ז, יג)
279..... ולמען ספר שמי בכל הארץ (ט, טז)
283..... כי טרם תיראון מפני ד' (ט, ל)

בא

- 287..... מכת חושך
291..... כחצות הלילה (יא, ד)
295..... משכו וקחו (יב, כא)
299..... והיה לך לאות על ירך (יג, ט)
303..... הבנים – התם והרשע

בשלח

- 307..... ויהי בשלח פרעה
311..... ארבע כיתות על הים
315..... והמים להם חמָה (יד, כב; כט)
319..... כי מרים הם (טו, כג)
323..... ויחלוש יהושע את עמלק (יז, יג)

יתרו

- 327..... וישמע יתרו
331..... כה תאמר לבית יעקב (יט, ג)
335..... סגולה מכל העמים (יט, ה)
339..... כפה עליהם הר כגיגית (שבת פח.)
343..... לא תחמוד (כ, יד)

משפטים

- 347..... ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם
351..... ונמכר בגנבתו (כב, ב)
355..... אם ענה תענה אותו (כב, כב)
359..... לכלב תשליכון אותו (כב, ל)
363..... נעשה ונשמע (כד, ז)

תרומה

- 367..... אשר ידכנו ליכו (כה, ב)
371..... זהב כסף ונחושת (כה, ג)
375..... שמן למאור (כה, ו)
379..... ועשית מנורת זהב טהור (כה, לא)
383..... הבריח התיכון (כו, כח)

תצוה

- 387..... ואתה תצוה
391..... ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך (כח, א)
395..... ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת (כח, ב)
399..... את האורים ואת התומים (כח, ל)
403..... ונשמע קולו בבואו אל הקודש (כח, לה)

כי תשא

- 407..... וישכימו ממחרת (לב, ו)
411..... והנה עם קשה עורף הוא (לב, ט)
415..... מי לד' אלי (לב, כו)
419..... וראית את אחורי ופני לא יראו (לג, כג)
423..... על פי הדברים האלה (לד, כז)

ויקהל

- 427..... ויקהל משה
431..... שבת
435..... לא תבערו אש (לה, ג)
439..... קרא ד' בשם (לה, ל)
443..... ויעש בצלאל את הארון (לז, א)

פקודי

- 447..... אלה פקודי המשכן
451.... ובצלאל... עשה את כל אשר צוה ד' את משה (לח, כב)
455..... ואת האלף (לח, כח).
459..... ויביאו את המשכן אל משה (לט, לג)
463..... תקים את משכן אהל מועד (מ, ב)

ספר בראשית

בראשית

ויביאה אל האדם (ב, כב)

הקדוש ברוך הוא כביכול הוא השושבין שהביא את חווה אל אדם, ומהזיווג הזה התחילה האנושות, שאנחנו חלק ממנה. כדי להמחיש את כוחו המכריע של הזיווג בין האיש לאישה, מביא רבנו יעקב בעל הטורים, בנו של הרא"ש, (בפירוש בעל הטורים הקצר) שהמילה 'ויביאה' מופיעה ארבע פעמים בכתבי הקודש, שלוש מהן בהקשר של זיווג בין האיש והאישה, ופעם אחת בהקשר של אירוע לאומי היסטורי. בכל אחת משלוש הפעמים הראשונות הוא לומר על השפעתה הרכה של האישה על האיש, ובפעם הרביעית – על חורבן בית-המקדש על-ידי ד'.

אצלנו בפרשה נאמר: "ויביאה אל האדם"; אצל יצחק ורבקה נאמר (כד, טז) "ויביאה האהלה שרה אמו"; אצל שלמה המלך ובת פרעה נאמר (מל"א ג, א) "ויביאה אל עיר דוד" ועל החורבן (דניאל ט, יד) כתוב: "וישקוד ד' על הרעה ויביאה".

בעל הטורים מצביע על כך שקודם שנשא שלמה את בת פרעה הוא 'משל בעליונים', כלשון הגמרא (סנהדרין כ:), והיה דומה לאדם הראשון של קודם החטא, שכשבאה חוה אצלו היה גם הוא 'שולט בעליונים', אבל אחר-כך, משום שבהשפעת חוה אשתו אכל מעץ הדעת, סופו שנטרד מגן עדן. עניין זה הפך לדגם, וכך בדיוק אירע גם לשלמה המלך, שעל ידי

בת פרעה, ובגין הנשים הנכריות אשר לקח, נטרד גם הוא מגדולתו ואף מכיסא מלכותו.

על כל העבירות של כלל ישראל 'בא ד' חשבון'; 'שקד' – כלשון המקרא (גם בירמיהו א, יב; ה, ו; לא, כז; מד, כז) – והביא את החורבן. חז"ל (סנהדרין סג): אומרים, שלא עבדו בני ישראל עבודה-זרה אלא כדי להתיר להם עריות; אם כן, החורבן קשור אף הוא בעניין גילוי עריות וחולשה כלפי חטא ועוון; נמצא שכל ארבע לשונות 'ויביאה' שבמקרא קשורים ליחסי האיש והאישה.

עד כה ראינו את דבריו של בעל הטורים על ההשפעה השלילית העלולה לבוא מן האישה על האיש, אך בעל הטורים מלמד אותנו גם את הפן החיובי; הרי כשיצחק אבינו הביא את רבקה לתוך ביתו – "האהלה שרה אמו" – באותה העת נעשה אוהלה כמו שהיה בימיה של אמו: נר דלוק בו מערב שבת לערב שבת, הברכה מצויה בעיסה, וענן קשור על האוהלה (בראשית רבה ס, טז).

הנה רואים אנו את כח הזיווג ואת ההשפעה שיש ליחס בין איש לאשתו על חייהם, ואפילו על חיי האומה. חז"ל (יבמות סג). אמרו, שאם האדם זוכה – הלוא האישה עזר לו, ואם לא זכה – היא כנגדו. יצחק, שזכה, נעשתה רבקה אשתו אם לכלל ישראל. היא שהצילה את יעקב ממזימותיו של עשו, והיא שקיבלה עליה את האחריות למעשה המרמה של לקיחת הברכות מידי עשו (כז, יג). ואם מישהו ינסה להטיל ספק בצדקתה בעניין זה, יוכל לשוב ולתת אמון בה, שהרי הכתוב עצמו מעיד: "ויביאה האהלה שרה אמו", על כל המשתמע מכך, על פי המדרש, כאמור.

נוסיף ונאמר, כי מרבקה אחות לבן הארמי, אשר ביקש לאבד את כלל ישראל באה ברכה עולמית לצאצאיו של יצחק; אך לעומת זאת מאותם 'נישואין דיפלומטיים' של שלמה המלך עם בת פרעה, שלכאורה באו לחזק את הממלכה, באו עבודה זרה, צרה, יגון ואנחה, ולבסוף – חורבן לכלל האומה.

לנוכח האחריות הגדולה המוטלת על האדם בבחירת אשתו ייתכן שיטען, הלא הקב"ה מזווג זיווגים, כך אמרו חז"ל (בראשית רבה סח, ד). והנה רואים זאת בפירוש כבר בפסוק שבפרשתנו, שהרי נאמר על ד': "ויביאה אל האדם". כביכול כלל לא עמדה בפניו של האדם הראשון

בראשית: ויביאָה אל האדם

אפשרות הבחירה, שהרי לא היתה אישה אחרת קיימת בעולם, מכל מקום אין מנוס מלומר בכל זאת שהאדם בחר בה ברצונו, כי הלוא הוא מצהיר בהתלהבות (ב, כג): "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי", הוא בוחר את יחסו אליה, שהרי אין הוא נתון לכל השפעה קודמת אחרת. הורים לא היו לו. החלטתו לדבוק באשתו היתה עצמאית לחלוטין, ובזה הוא משמש דגם התנהגות לכל צאצאיו, שעליהם אומרת התורה (שם, כד): "על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד", ועכשיו, אחרי שנעשו לבשר אחד, מתחיל להתפתח בשניהם כח הבחירה לפעול, והאישה, לדוגמא, יכולה לבחור אם היא תהיה לו לבעלה 'עזר' או 'כנגדו'. והנה חוה נתפתתה על ידי הנחש ונתנה לאדם לאכול. הוא שמע לה ואכל, על שניהם נגזרה מיתה והם גורשו מגן עדן.

המסר מסיפור זה ברור מאוד. לאישה יש עמדה דומיננטית בחיי המשפחה. היא מעצבת את רוח הבית ואת צביונם של חיי המשפחה. "חכמת נשים בנתה ביתה" (משלי יד, א). ולכן בכל מצב של שידוכים וזיווג צריכים לקחת בחשבון מה תהיה השפעתה של האישה בבית, אם לטוב או למוטב. האדם צריך לחשוב ולהיזהר ולשאול את עצמו את מי הוא מביא אל תוך חייו ואל ביתו: האם היא רבקה או חלילה בת פרעה? ומה חשב לעצמו שלמה המלך עליו השלום? בוודאי הוא חשב שכיוון שהוא החכם מכל אדם אין לו מה לדאוג מהשפעתה של בת פרעה או מהשפעתן של שאר הנשים הנכריות האחרות שהוא נשא, אבל הנה הנביא (מל"א יא, ד; ועיין רש"י קהלת א, יז) מעיד שלמרות חוכמתו הרבה הטו נשים אלו את לבבו. חכמתו זו לא עמדה לו כנגד נכליהן, וכך הידרדר המצב עד כדי כך ש: "שקד ד' על הרעה וביאה..."

ניסיון החיים מלמד אותנו שדווקא במקום שנחוצות זהירות ויראה, דווקא שם האדם נוטה להופיע כגאוותן, יהיר ומלא בביטחון עצמי. הוא יכול לסבור שהנשים לא ישפיעו עליו, וכי הוא יישאר איתן בדעתו ובאמונתו, אבל כל רב מנוסה בישראל וכל מי שמטפל בבעיות משפחה וזוגיות יודע שאין זו המציאות בשטח. ברוב המקרים בחיים האישה והמשפחה בכלל מהווים את הדעת הקובעת בבית.

לפיכך נביא כאן את דבריו של רבנו עובדיה ספורנו (כד, ב), הממליץ: "ראוי שישתדל האדם לישא אישה הוגנת לו וראויה לירבק בו

גם שיצטרך לעזוב את אביו ואת אמו. כי לא יהיה דיבוק אמתי בבלתי דומים, אבל יהיה בדומים בלבד, כי אז ייכּונו לדעה אחר".

פן חשוב ומפתיע במידת מה בעניין השפעתה של האישה מתגלה בכיאוורו של הנצי"ב על המילים 'עזר כנגדו'. הוא מבאר שפעמים האישה צריכה להיות 'כנגדו' של בעלה, וזאת דווקא כדי להיות לו לעזר. אישה שאיננה יכולה להוכיח את בעלה, לדרוש ממנו עלייה רוחנית ושיפור מידות, אישה שתמיד מעודדת את מעשיו, אפילו ביודעה שאין זה נכון, איננה ממלאת את תפקידה בתוך נישואיה וכלפי משפחתה.

דוגמא מפורסמת לכך נמצאת בדברי חז"ל (סנהדרין קט:–קי.) על אשתו של און בן פלת. הם ציינו את דמותה כמופת, בכך שלא אפשרה לבעלה ולבני משפחתה להשתתף במרד שעורר קורח נגד משה ובהקטרת הקטורת הזרה. כך הצילה אותם מן החטא ומן הכליה, ועליה נאמר "חוכמת נשים בנתה ביתה".

זו הבחירה הטמונה במילה 'ויביאה'. בשמים מוכרז קודם יצירת הוולד, שבת פלוני תואמת לאיש פלוני (סנהדרין כב.). אבל בהכרזה זו לא נשלל כח הבחירה של האיש וגם לא של האישה, אף לא מה יחפצו לעשות – להתחתן או לא, ואלו חיי משפחה יהיו להם. כל זה תלוי בבחירתם זה את זה וזו את זה, ואחר כך בהתנהגותם זה עם זה וזו עם זה במהלך חייהם המשותפים.

וידעו כי עירומים הם (ג, ז)

אחרי אכילתו של האדם מעץ הדעת, עולמו משתנה לגמרי. "ותיפקחנה עיני שניהם" – משטעמו את טעמה של הדעת, נפתח להם עולם חדש לגמרי – עיניהם נפקחו; הם נעשו חכמים ביותר. תום הילדות אבד מהם, ואת מקומו תפש מידע רב, מידע מהעיתונים, משידורי החדשות, וכד', וממקורות אלו החל האדם לספוג אווירה של ציניות, עם תחושת מתח מכל טרדות העולם הזה.

חז"ל (קידושין לא.; בבא־קמא פז. ועוד) אמרו, שסומא פטור מן המצוות. מן הסתם אפשר לומר בטעם הדבר, שאדם שאינו רואה נשאר בתמימותו ואינו זקוק למיגון שבכוח המצוות להעניק לו, מיגון מפני הרעות החולות המתלוות אל 'מבול' המידע שהוא טובע בו, כאמור. כמו כן, אין הוא זקוק לחיסון שיש בהן במצוות, מפני מחלות הרוח והנפש התוקפות את האדם החשוף למידע; לכל אלו הסומא אינו זקוק כדי לחיות באופן קדוש ואלהי בעולם. קודם האכילה מעץ הדעת היתה מצוה אחת מספיקה לאנושות, אבל אחרי האכילה מעץ הדעת ספק אם אפילו כל תרי"ג מצוות יגנו על האדם להצילו מפילה אל בור תחתיות.

"רוב בגזל ומיעוט בעריות והכל באבק לשון הרע", לימדונו רבותינו (בבא־בטרא קסה.). אנו חיים בתרבות של גזל ושחיתות, ובאשר לגילוי עריות – אין כבר שום דבר שייחשב מחוץ לנורמה המקובלת, ומה שפעם

היה נקרא תועבה עכשיו נחשב למקור לגאווה ולשמחה; ולעניין השימוש התמים והטהור בלשון – הלוואי שהיינו מלאים רק באבק לשון הרע, אבל המציאות היא שהעולם כולו מוצף כל הזמן בלשון הרע זדוני. רכילות והוצאת שם רע הם עניין שבשגרה, ויתרה מזאת, פעמים רבות הכפשת שמו של אדם ברבים מבוססת רק על שמועות, ואין טורח לברר את אמינותן, אדרבה, לפעמים הן פשוט בדויות, וכל זה הפך לשגרת יומנו. איברנו את מושג התמימות, וכך נוצרה האווירה הזאת. "תמים תהיה עם ד' אלוֹקִיךָ" (דברים יח, יג), מדריכה אותנו התורה. נח היה "תמים בדורותיו" (ו, ט) ויעקב אבינו היה 'איש תם' (כה, כז).

נכדו הגדול של רש"י וראשם של בעלי התוספות, רבנו יעקב בן מאיר, נקרא 'רבנו תם'. ביהדות נמצא שתמימות היא מדרגה גבוהה מאוד. צריך, אם כן, ללחום למען התמימות, כדי שהדעת לא תהרוס אותה. אם נכון הדבר באשר למידת התמימות, מה נאמר על מושג הטהרה? טהרה היא כלי הנשק להתגבר על כל התאוות שבעולם, ולנקות את עצמנו מהבוץ והטיט של חיינו החולפים. חז"ל (יומא לח:): אמרו: "בא לְטָהֵר – מסייעין אותו" – מי שבאמת רוצה לטהר את עצמו, מן השמיים עוזרים לו. דברי רבי עקיבא במשנה (יומא ח, ט), שכשם שעל פי ההלכה מקווה של מים מטהר טמאים, כך הקב"ה בעצמו כביכול מטהר את עם ישראל, הם הביטוי לכך שהבא לְטָהֵר מסייעין לו.

עיקר מושג הטהרה אצל עם ישראל בא לידי ביטוי בחיי המשפחה, ומשום כך הלכות טהרה נקראות 'טהרת המשפחה'. לוקחים את התאוה המושרשת בכל אדם ומטהרים אותה, כך שמעשה הנראה במבט שטחי כדבר בהמי, הופך למצווה המביאה לטהרה, ועל ידי כך יכול האדם להגיע גם למדרגת הקדושה.

על איבוד התמימות והטהרה בענייני הבית מוצאים אנו הסבר בדבריו של רבנו מאיר דן פלוצקי, מגדולי חכמי יהדות פולין במאה הקודמת, לפני פרוץ השואה הנוראה על עמנו. דבריו מובאים בספרו הגדול 'כלי חמדה' על התורה, על הפסוק הנזכר "ותיפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירומים הם". רש"י מפרש ש'עירומים' אינו רק שידעו כי אין להם בגדים לכסות את עצמם, אלא שלפתע נעשו עירומים מן המצוות. "מצוה אחת היתה בידם" – מביא רש"י את דברי המדרש בבראשית רבה (יט, ו) – "ונתערטלו

בראשית: וידעו כי עירומים הם

הימנה". על כך שואל בעל ה'כלי חמדה', הלוא נשארה בידיהם המצוה של פרייה ורבייה, עליה נצטוו במפורש; מדוע אם כן אומר המדרש שרק מצוה אחת היתה להם, ולכאורה הכוונה היא לציווי שלא לאכול מעץ הדעת, הלוא, כאמור, נשארה בידיהם המצוה של פרייה ורבייה? ותשובתו: קודם לחטא של עץ הדעת לא היתה בהם כלל תאוה, והכול היה בתמימות. מצות פרייה ורבייה היתה להם כמו כל המצוות האחרות, כגון תפילין או מזוזה, ולכן כלל לא היתה להם בושה מזה. אמנם, אחר שחטאו ואכלו מעץ הדעת אבדה תמימותם ורק אז ידעו כי עירומים הם, ולמעשה נתערטלו ממצוה זו של פרייה ורבייה, כי במצב החדש הפכה פעולה זו לפעולה הנעשית מתוך תאוה.

אם כן, כוונת רש"י היא, שהאיסור לאכול מעץ הדעת היה להם רק בגדר אזהרה מאת ד'. לא זאת היא המצוה האחת עליה כתב רש"י ש'נתערטלו הימנה', אלא המצוה האחת שהיתה בידיהם, ושממנה נתערטלו, היא מצוות עשה של פרייה ורבייה.

כאן המקום להדגיש, כי מושג הטהרה בהווייתם של ישראל אינו מצטמצם אך ורק לפעולה חיצונית, כביכול, של היטהרות במים, או הקפדה על מעשים שאין בהם שחיתות, אלא הוא נתפש כנובע מפנימיותו של האדם. אדם מטהר עצמו בתוך תוכו ואחר כך הוא מטהר את מעשיו ואת הנהגתו בכלל. אם התוך לא נטהר, הלוא זו המציאות שחז"ל (תענית טז.); ירושלמי פסחים ו, א.; תענית ב, א) קראו לה "טובל ושרץ בידו". מודים אנו לקב"ה בכל יום על כך שהנשמה שנתן בנו טהורה היא. מתוך תוכו של כל אחד נובע מקור של טהרה, וממנו שופעים מי הטהרה אל כל גופו, וכל זאת אם רק יהיה האדם קשור לנשמתו ולצור מחצבתו.

חז"ל (סוכה נב:) אמרו, שצריכים למשוך את יצר הרע אל תוך בית המדרש. אדם הראשון בחטאו עשה את הפעולה ההפוכה, הוא לקח את המצוה ואצלו היא נעשתה תאוה. הוא לקח את 'בית המדרש', ומשך אותו החוצה, אל תחום היצר הרע. ואילו אנו צריכים למשוך את התאוות שלנו אל בית המדרש – אל התורה שבנו, אל הנשמה שלנו, לעשות מהם מצוות ופעולות חיוביות, וכך נמצא חן בעיני אלוקים ואדם. בזה נדע בעצמנו פנימה, ונוכיח גם כלפי חוץ, כי "בא לְטָהֵר מסייעין אותו".